

Özgün Makale

Eğitim Sistemini Etkileyen Değişimlerin Kaos Teorisi Bağlamında İncelenmesi: Yükseköğretim Kurumlarına Giriş Sınavlarındaki Değişikliklerin Yarattığı Kelebek Etkisi*

Analyze of Changes Affecting Education
System in The Context of Chaos Theory
Butterfly Effect Caused by The Changes of
University Examination System

Şenay NARTGÜN¹
Didem ÇELİK YILMAZ²

Öz

Her değişim sancılı bir süreci de beraberinde getirmekte ve bu değişimle birlikte düzensizlik, karmaşa beklentileri oluşmaktadır. 2017-2018 eğitim öğretim yılında yapılan yüksek öğretime giriş sınav sistemi değişikliğinin özeld e öğrenciler genelde ise Türk eğitim sisteminin geleceğ inde etkileri olacağını söylemek mümkündür. Kaos Kuramı, Kaos Yönetimi ve kelebek etkisinin anlaşılmasının bu karmaşık sürecin doğru yönetilmesinde yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı yükseköğretim kurumlarına giriş sınavındaki değişikliğ e yönelik öğretmen görüşlerinin kaos teorisi bağlamında incelenmesi ve muhtemel sorunların çözümüne ışık tutacak yönetim faaliyetlerinin ortaya konulmasıdır. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseninin kullanıldığı araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 eğitim öğretim yılında Düzce-Akçakoca ilçesinde görev yapan ve amaçlı örneklem yöntemiyle seçilen 20 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırma bulgularına göre okullarda yaşanan kaotik sürecin öğrenciler, öğretmenler, okullar ve toplum için ileride olumsuz neticeler verebileceğini belirten öğretmenler uzun vadeli planlamaların yapılması gerektiğini ve değişim sürecinde ani değişikliklerden kaçınarak paydaşların görüşlerinin alınmasının önemini belirtmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Kaos Kuramı, kelebek etkisi, sınav sistemi, değişim

* Makale başvuru tarihi: 12.03.2021. Makale kabul tarihi: 25.04.2021.

¹ Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. nartgun_s@ibu.edu.tr ORCID: 0000-0002-5405-1655.

² Doktora Öğrencisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, didemcelikyilmaz@gmail.com ORCID: 0000-0002-3187-4216.

Abstract

Each change comes with a painful, irregular, and complex process. It is possible to say that the last change of university examination system in 2017-2018 will have also some effects. Chaos Theory, Chaos Management and butterfly effect are thought to be helpful for the proper management of this complex process. The aim of the study is to examine the views of teachers about the change in university exam system in the context of chaos theory and to reveal the management activities that will shed light on the possible problems. According to the findings of the research using qualitative research model, it was stated that the immediate and unplanned changes in the examination system caused serious disorders at schools, negatively affected all the stakeholders of schools in many aspects and that the chaotic process could have a bigger and possibly more negative effect in the future. To minimize these effects, the participant teachers stated that sudden changes should be avoided when making long-term plans and the opinions of stakeholders should be consulted.

Keywords: Chaos theory, butterfly effect, exam system, change

Giris

Evren, dünya, insan ve yaşam üzerine bilinen ve öğrenilenler arttıkça söz konusu düzenin içindeki belirsizlikler kendisini daha fazla hissettirmektedir. Kesin yargılara varmanın zorluğu, geleceğe yönelik doğru öngörülerin kısıtlılığı insanın dünyaya bakış açısını değiştirmekte ve yeni ihtiyaçlar doğurmaktadır. İnsan keşfettikçe bilinenlerin azlığı onu şüphe etmeye sevk etmekte ve bu şüpheyi yok etmek için daha çok araştırılmasına neden olmaktadır. Bu araştırmaların artması ise teknolojinin de gelişmesine katkı sağlamaktadır. Modern yaşamın gelişimini ve kolaylaşmasını sağlayan teknoloji, toplumları değiştirip bilginin gücünü ve değerini artırırken kendi karmaşasını/kaosunu da beraberinde getirmektedir (Dereli vd., 2006, s. 23). Dogmatik inançlardan bilimin aydınlığına kavuşan insan zihni, bu karmaşanın çekiciliğini fark etmekte ve rastgele gibi görünen her olayda gerçek sebepleri aramaya başlamaktadır. Kaos teorisi 20. Yüzyıldan itibaren her türlü bilimsel yaklaşımı yeniden düşündüren bir devrim olarak düşünülebilir. Kaos teorisinin postmodern sosyal bilimlerin temelini teşkil ettiği düşünülmektedir ve örgütlerin karmaşık sistemlerinde var olan ilişkilerin doğrusallıktan uzak olduğunu, beklenmedik sonuçlar ortaya koyan bu teori gelecek olayların öngörülemediği süreçler yaratan bir mekanizmaya işaret eder (Tetenbaum, 1998, s. 21). Örgütlerde, yönetsel süreçler ve sistem yaklaşımı açısından ele alındığında bu süreç ve sistemdeki herhangi bir dengesizlik veya aksaklık, kısa ya da uzun vadede olumsuz etkilere sebep olabilecektir (Töremen, 2000, s. 204).

Eğitim örgütlerinin de karmaşa ve kaostan fazlaca etkilendiği göz önünde bulundurulduğunda eğitim süreçlerine bakış açısının kaotik yaklaşımla yeniden değerlendirilmesi gerekli görülebilir. Zira temel malzemesi ve amacı insan olan eğitim kurumları sosyal yaşamın tüm karmaşasından beslenmekte ve hatta bu karmaşayı da yaratabilmektedir. Bu bağlamda eğitim örgütlerinde meydana gelen ve ilk başta önemsiz veya küçük bir olayın bile etkilerinin öngörülenden çok daha fazla olabileceği söylenebilir.

Türkiye’de her yıl yüzbinlerce öğrencinin yükseköğretime geçiş sınavlarına girdiği ve bu sınav hazırlık sürecinin öğrenci, okul ve veliler açısından büyük önem taşıdığı bilinen bir gerçektir. Bu denli önemli ve etki alanı geniş bir sınava yönelik yapılan değişikliklerin de sürecin paydaşları için büyük değişiklikler getireceği söylenebilir. Bu değişim sürecinin kaos teorisi ve kelebek etkisi yaklaşımı ile değerlendirilmesinin bundan sonraki değişim süreçleri için rehber olabileceği düşünülmektedir.

Kaos

Yeni bilim olarak ifade edilen ve hem sosyal hem de fen bilimlerinde önemli paradigma değişikliklerine yol açan kavramlardan en önemlileri Görelilik, Kuantum, Kaos ve Karmaşıklık teorileridir (Yaşar & Özdemir, 2016, s. 1). 19. yüzyılda hâkim olan determinizm ve olasılık teorileri, 20. Yüzyılın başlarında önce kuantum teorisi ve Newton'un hareket yasalarına uyan basit sistemlerde bile bir adım sonrasının tahmin edilemeyeceğini ortaya koyan kaos teorisi ile sorgulanmaya başlandı (Koçak, 2000, s. 2). Ortaya çıkan paradigma değişikliğinin bir boyutu olan kaos teorisinde, doğada var olan ve doğada olagelen olaylara ilişkin kaotik bir yapının ve interaktif bir yapı içinde olan bir nedensellik (indeterminizm) ve krizin olduğu sa-vunulmaktadır. Bu durum düzenli ve saat gibi işleyen bir yapısı olduğu zannedilen doğanın, aslında düzen-sizliklerin düzenine sahip olduğu şeklinde kaos teorisi ile ifade edilmektedir (Gleick, 1995, s. 50). Süreçte olacakları önceden belirleme durumu olarak ifade edilen deterministik yaklaşımın (Ufuktepe, 2006, s. 48) aksine kaos teorisi bunun imkansızlığını iddia etmektedir. Zira doğrusal olmayan (*nonlinear*) sistemlerde analitik çözümler yoktur; başlangıç koşulları net olarak belirlenemez ve bu koşullarda olabilecek küçük değişiklikler sonuçta çok büyük farklar yaratabilir (Karaçay, 2004, s. 6). Sistemi etkileyen olaylar ve süreçler arttıkça karmaşa artar ve sistemi doğrusallıktan uzaklaştırır.

Yaşantımızın her anında karşılaştığımız en sıradan ve birbiri ile ilişkisiz görünen olaylara, karmaşa olarak algıladığımız düzensiz, rastlantısal olduğu düşünülen hareketlere yönelik bakış açısı değiştiğinde ortaya çıkan resimde muazzam bir bütünlük, ahenk ve düzen görülmektedir ki bu farklılaşan bakış açısı klasik bilimden kaosa geçişi nitelemektedir (Öge, 2005, s. 286). Düzenlilikten belirsizliğe, iyiden kötüye doğru uzanan bağ ve olasılıkların olumlu-olumsuz sonuçlarının bir döngü içerisinde erimesi kaos olarak ifade edilir (Bülbül, 2007, s. 35). Düzenin tek alternatifi olarak düşünülen kaos (Akmansoy, 2012, s. 12) için kullanılan diğer kelimeler tutarsızlık, uyumsuzluk, bağdaşmazlık, mantıksızlık, irrasyonellik ve karmaşadır. Kaosun temeli, olayların rastlantılarla meydana gelmesi değil, kesin olarak açıklanabilir amaçların oluşturduğu etkilerin önceden tahmin edilememesidir (Turan, 2008, s.1).

Kaos teorisini 19. Yüzyılın sonlarında ilk ortaya atan Fransız matematikçi Jules Henri Poincare "Bilim ve Yöntemler" isimli çalışmasında, çok değişkenli sistemlerle kesin çözümler bulunamayacağını, üretilecek sonsuz çözümlerle sistemlerin sürebilen hareketli bir durum alacağını ve bunun da sistemlerde geleceğin resminin çizilmesine imkân tanıyacağını öngörür (Akt.Öge, 2005, s. 286). Öngörüdeki kısıtlılığa dikkat çeken Poincare olayın başlangıç şartlarının küçük bir hareket anlamına gelse bile nihai sonuçta büyük farklar yaratabileceğini söylemektedir.

Başlangıç durumundaki şartlara hassas bağlılık kavramına göre bir sürecin başlangıcındaki tüm etkenler bir araya gelerek bütüncül ve net olarak hesaplanamayan bir sonucu meydana getirir. Bu hesaplanamazlık kaos teorisinin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Ancak ortaya çıkan belirsizlik rastlantıdan çok daha fazlasıdır. Sadece insan algısı tüm etkenleri bir bütün ve hatasız olarak hesaplama gücüne sahip değildir. Bu durum da deterministik yaklaşıma eleştiri getirmektedir. Poincare insan gözünden kaçan çok küçük bir nedeni görmezden gelebileceğini, bunun etkisinin olacağını ve bu durumun tesadüf olarak algılanacağını belirtmiştir (Akmansoy, 2012, s. 13). Söz konusu yaklaşım 1960'larda Edward Lorenz'in meteoroloji çalışmaları sırasında keşfettiği ve adına kelebek etkisi dediği kavramla bilim dünyasında çığır açmıştır. Kaos kuramının temelini oluşturan, Lorenz'in şans eseri fark ettiği ve klasik bilim anlayışına yeni bir soluk getirmesiyle önemi artan kelebek etkisi, Brezilya'da bir kelebeğin kanat çırpmasıyla havada oluşacak dalgaların dünyanın bir diğer ucunda bir müddet sonra kasırgaya neden olması olarak tanımlanmaktadır (Bülbül, 2007, s. 24). Bu çıkarım bilimin ve yaşamın her alanında kabul görmüş ve genel geçer kavramların yeniden sorgulanmasını sağlamıştır.

Dünyanın dengesini değiştiren hareketler incelendiğinde; bugünün toplumsal düzeninin, kaos teorisinin başlangıç duru-munda var olan hassas bağımlılık (kelebek etkisi) ilkesiyle açıklanabileceği söylenebilir. Kaosun toplumsal yaşamda sıklıkla karşılaşılan bir fenomen olduğu söylenebilir. Örneğin; Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan karmaşa ve istikrarsız duru-munun fitili, Arap Baharı denilen ve Tunus'taki işsiz bir üniversite öğrencisinin kendisini yakmasıyla ateş-lenmiştir. 1915 de Çanakkale Savaşı'nda Nusret mayın gemisi tek başına boğazı denizden geçmeye çalışan büyük donanmaya ağır bir hasar vermiş ve savaşın seyrini değiştirmiştir. Bu savaşta beklediği desteği alamayan Rusya'da da savaşın etkisi olarak başlayan Ekim devrimi bu duruma örnek verilebilir (Biçici, 2016, s. 33). Günlük hayatta bilinçsizce atılan herhangi bir adım başlangıçtaki halinden oldukça farklı sonuçları doğurabilmektedir. Kelebek etkisi bireysel, örgütsel ve toplumsal boyutlarda kendisini sıklıkla hissettiren önemli bir kavram olarak ifade edilebilir. Kaos teorisi ciddi bir dönüt mekanizmasına sahiptir ve bu mekanizma ile her basamakta elde edilen çıktı bir sonraki adım için dönüt olacaktır (Yeşilorman, 2006, s. 80). Bu dönüt sistemi başlangıçtaki olayların olası etki alanını açıklamaktadır.

Kaos teorisinin önemli boyutlarından birisi de olaylar arasındaki ilişkilerin düzensizliği anlamına gelen doğrusal olmama (non-linearity) durumudur. Doğadaki tüm olay ve olguları doğrusal düzlemde açıklanamadığı gibi tamamen dinamik yapıya sahip sosyal ilişkilerde, örgütlerde ve toplumlarda da bu doğrusallığı bulmak mümkün değildir (Yeşilorman, 2006, s. 83). Kompleks sistemlerin temelinde kompleks sebepler bulunur (Gleick, 1995, s. 16) ve bu sebeplerin kontrol altında tutulması çok kolay değildir. Doğrusal sistemler, kontrol altında tutulan davranışların incelenmesi için iyi bir araç iken karmaşık toplumsal yapılarda doğal süreçleri incelemek için doğrusal olmayan modellerin kullanılmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir (Altun, 2001, s. 456).

Yönetim ve Kaos

Bilimde olduğu gibi gerçek hayatta da bir takım zincirleme olaylarla küçük değişiklikleri büyütüp problem haline getiren bir kriz noktasının olduğu varsayılr. Kaos ise, işte bu noktaların her yerde oldukları anlamına gelmektedir (Öge, 2005, s. 288). Sermayenin küreselleşmesi, teknolojik gelişmeler, nüfus patlamaları, göç ve yoksulluk sorunları gibi dünyanın başa çıkmak zorunda olduğu onlarca problemin geleneksel yöntemlerle ve politik müdahalelerle çözülemeyeceği açıktır. Bu nedenle kaos her geçen gün sosyal bilimlerde yer alan bilim dallarında hızla yaygınlaşmaktadır (Farazmand, 2003, s. 339). Zira söz konusu sorunların çözümü için genişletilmiş bakış açısına, tutarlı öngörülere ve gelecekteki ziyade şu anın doğru planlamasının gelecek olaylara etkisini anlamaya ihtiyaç vardır.

Klasik yönetim düşüncesi Newton'un fizik kuramını temel alan mekanik yönetim anlayışına dayalı olduğundan örgütlerin parçalardan oluştuğu ve bu parçaların hareketine merkezi otorite kurallarının hâkim olduğu bir anlayışa dayanmaktaydı. Newton'un bilim anlayışına göre dünya, mekanik bir sistemden ibaret olup bozulunca problemlerli parçanın çıkarılıp tamir edilebileceği bir saat gibi tasarlanmıştır. Bu makine hakkında olası tüm bilgiye sahip olunabileceği, gelecek sorunların öngörülebileceği doğrusal bir değişim süreci vardır ve bu değişime insan etki edemekte, her zaman her yerde geçerli olan evrensel yasalar işlemektedir (Mutlu & Sakınç, 2006, s. 3). Ancak sosyal örgütler dinamik bir yapıya sahiptir ve bu dinamik yapı karmaşık süreçleri de beraberinde getirmektedir. Örgütün sosyal yapısı ve hareketleri hakkında bütüncül bilgiye sahip olunacağını düşünmek yanıltıcı olabilir. Zira sosyal bilimlerin ve dolayısıyla sosyal düşüncenin her zaman doğrusal ilerlemediği ve karmaşıklıktan beslendiği söylenebilir.

Zamanla örgütsel süreçlerde kullanılan klasik bilimin ürünü olan yönetim araçları artık iş göremez hale gelmiştir. Öngörülemeyen bir gelecek için örgütlerde planlama anlamsız iş yükünü artırır, kontrol süreçleri ise dinamik sistemi yavaşlatır hale gelmiştir. Bu örgütler kaos eşiği adı verilen düzen ile düzensizlik arasında bir yerde varlığını sürdürmekte ve çalışmaktadır (Yaşar & Özdemir, 2016, s. 2). 1980'li yıllardan itibaren toplumsal yaşamın her alanında hissedilen değişimler ile birlikte örgütlerin yönetim anlayışları da farklı arayışlar ortaya çıkmış; verimlilik, kar ve etkililik gibi hedeflerin arasına sosyal sorumluluk, çevreye duyarlılık ve temel insan haklarına uygunluk gibi amaçlar da girmiştir. Sonuç olarak örgütler çok daha karmaşık bir yapı kazandığı için yönetim süreçleri de aynı derecede karmaşıklığa sürüklenmiştir ki bu da karmaşanın yönetilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur (Mutlu & Sakıncı, 2006, s. 9). Geleneksel sosyal bilimler karmaşık, belirsiz problem ve durumlarla baş etmede yetersiz kaldığından yeni bilim olarak kabul edilen kuantum, kaos ve karmaşıklık teorileri yönetim alanına yeni metaforlar sunmaktadır (Yaşar & Özdemir, 2016, s. 1). Teknoloji ve bilimin sosyal hayat üzerindeki etkileri güncel sorunlar oluşturmakta ve bu sorunlara çözüm yeni bakış açıları gerekli kılmaktadır. Sosyal sistemlerin geçirdiği evrim süreci onu değiştirmekte ve sistemin öğrenmesini sağlamaktadır (Töremen, 2000, s. 203).

Kaotik yönetim yaklaşımına göre yönetim süreçlerinde dış etkilerin zorlamasından ziyade kendiliğinden işleyiş esastır (Mutlu & Sakıncı, 2006, s. 9). Ancak çağdaş yaşantılar göstermiştir ki dünya, olaylar ve insanların yapısı bu denli otomatikleşmemiştir. Değişim kendine has ve çevresindeki her şeyle farklı bir etkileşim içinde seyrini sürdürmektedir. Düzeni katı kurallara bağlı hiyerarşik bir sistem olarak görmek onun uygulanabilirliğini kısıtlamakta iken öte yandan düzensizliğin ve karmaşanın bütünüyle kabulü de mümkün görünmemektedir (Kamacı, 2010, s. 11). İkisi arasındaki denge, çağdaş yaşam için kaotik öğelerin farkındalığı ile düzensizlikten bir düzen çıkarmak önemlidir.

Kaos kuramı doğa bilimlerindeki araştırmaları temel aldığından yönetim gibi sosyal bilimler alanlarında uygulanması zor görülse de (Ruelle, 1994, s. 77) birçok niteliksel özelliği ile kaos, başlangıç koşullarına hassas bağlılık, zamanın geri dönüşsüzlüğü ve kaotik örgütlenme gibi özellikleriyle yönetim bilimine katkı sağlamaktadır (Mutlu, 2006, s. 5). Kaotik yönetim anlayışı toplumun yönetsel yapısını merkezîyetçilikten uzak ve hiyerarşik olmayan, kendi kendini düzenleyen sistemler olarak tanımlamaktadır (Mutlu, 2006, s. 7). Örgütsel yapıda kaosun yokluğunu ispat etmek mümkün değilken varlığını belirlemek oldukça kolaydır (Tetenbaum, 1998, s. 22). Karmaşa ve belirsizlikle karşı karşıya kalan örgütler kendi kendini organize etme ve yeni düzen kurma arayışına girerler (Ruelle, 1994, s. 81). Örgütlerdeki ortaya çıkan kaotik durumları tasnif etmek çoklukları ve öngörülemeyen oluşlarıyla ilgilidir ve bu kaosun yönetilmesinde en kritik nokta bireysel araçlar, zaman ve motivasyon yönetimidir. Kaosun yıpratıcı psikolojik etkilerinin yönetilmesi çok önemlidir (Dereli vd., 2006, s. 26). Açıkalın (1998, s. 1), örgütlerde kaosun yönetilmesinin önemini vurgularken “Postacı kapıyı iki kere çalar, birincisi kaostur. İkincisi, yöneticilerin karmaşayı yönetme becerisine bağlıdır” demektedir. Zira kaos ile oluşan düzensizlikteki düzeni ve ahengi bulabilmek, yaratabilmek yönetsel beceri ve yaratıcılık gerektirmektedir. Örgütlerin kaotik ortamlar olduğunu gösteren özellikler şöyle sıralanabilir (Thietart & Forgues, 1995, s. 25):

- 1- Karşılıklı hareket eden güçlerin bir arada olması sebebiyle örgütler potansiyel olarak kaotiktir.
- 2- Örgütsel stabiliteden kaosa geçiş bir değişim sürecidir.
- 3- Örgütler kaotik ortama girdiklerinde küçük değişimlerin uzun vadedeki sonuçları öngörülemeyecek derecede büyüktür.

- 4- Kaos örgütsel yapıda özüksenecek yeni düzenin oluşmasını sağlamaktadır.
- 5- Gerçekleşen kaotik durumlar farklı örgütlerde farklı sonuçlar doğuracaktır.

Örgütlerin bu kaos ortamlarını yönetecek nitelikte liderlerin varlığı önemlidir. 21. Yüzyıl yöneticilerinin temel rollerini Tetenbaum (1998) 5 başlık altında özetlemiştir: a- değişimin yönetimi (Newton'un sanayi dünyasından kaosu bilgi dünyasına geçiş), b- zorluklara karşı esnek olma becerisi oluşturmak, c- durağan olmayan bir yapı kurmak, d- düzeni ve düzensizliği, bugünü ve yarını yönetmek, e- öğrenen örgütler kurmak ve bu özelliği kalıcı kılmak.

Örgütler kaotik süreçlerin içine girdikçe boyutu değişkenlik gösteren sorunlar veya krizlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda örgütün hedeflerine ulaşabilmesi için var olan krizin tanınması, çözüm bulunması ve müdahale edilmesi büyük önem taşımakta ve bu görev başta yöneticiler olmak üzere tüm örgüt paydaşlarına ait olmaktadır.

Kriz Yönetimi

Kriz, örgütü ve yöneticiyi sıkıntıya sokan, doğru, tam ve güncel bilginin toplanamaması sağlıklı iletişim kurulamaması, haberleşme engellerinin giderilmemesi, sonuçta örgütsel ve yönetsel faaliyetlerin yeterince yerine getirilmemesi (Tutar, 2000, s. 15); bir örgütün üst düzey hedeflerini tehdit eden bazen de örgütün yaşamını tehlikeye sokan ve ivedi tepki gösterilmesini gerektiren; örgütün kriz öngörme ve önleme mekanizmalarının yetersiz kaldığı gerilim yaratan bir durumdur (Can, 1999, s. 312; Demirtaş, 2000, s. 354). Krizin dinamikleri, zaman içerisinde boyutu ve karmaşıklığı artan olayların bir sonucu olarak kaotik sistemlerin süreçlerine benzerlik göstermektedir. Kaos teorisi kriz yönetiminde sonuçları yönetmek yerine olacakların olmasını sağlayarak sonraki süreçte ortama uyum sağlamayı önerir (Soydaş, 2012, s. 661).

Bir örgütte ortaya çıkan krizle birlikte yaşanması muhtemel süreçler kriz uyarılarının algılanması ve hareketsizlik, kriz dönemi, çözülme dönemi olarak sıralanmaktadır (Can, 1999, s. 314). Çözüm aşamasında örgüt krize etkili bir müdahalede bulunamaz ise örgütün etkisizleşmesi, amaçlarını gerçekleştiremez duruma düşmesi ve çözülmesi söz konusu olur. Belirsizliklerin yönetilemediği dönemlerde de krizler oluşmaktadır. Bilgi toplumunda örgütler, krizleri yönetmeye çalışarak krizlerle yaşamayı öğrenmek durumundadır. Çünkü kriz zamanları, yönetimlerin ciddi olarak test edildikleri anlardır (Turunç, 2008, s. 68). Sürecin son aşaması ise krizden ders çıkararak öğrenme durumudur. Kriz döneminde alınan karar, önlem ve uygulamaların gözden geçirilmesi ve sadece kendi örgütsel tecrübelerinden değil aynı zamanda diğer örgütlerin kriz tecrübelerinden de faydalanarak gelecek krizlere hazırlıklı olmak için birikim yapmak örgütsel anlamda hayatta kalmayı sağlamaktadır (Özdem, 2013, s. 374). Çağdaş dünyada artan risk ve çevresel etkenlerin yapısal değişimi örgütlerin varlığını düdürebilmesi için yöneticilere daha fazla sorumluluk yüklemektedir. Son dönemde yöneticiler rutin işlerinden ziyade olağanüstü olay veya krizlerde gösterdikleri performansları ile değerlendirilmektedir (Asunakutlu, Safran, & Tosun, 2003, s. 145). Başka bir deyişle yöneticilerin örgütte kaosu varlığını kabul etmesi, önlemleri alması, süreçte ve sonuçta doğru adımları atarak krizi atlattığı ve geleceğe yönelik dersler çıkarmasının gerekli olduğu ifade edilebilir.

Eğitimde Kaos

Toplumsal yapının içindeki örgütler sosyo-ekonomik değişimler ve bilimdeki hızlı gelişmeler nedeniyle içine girdikleri kaos ortamında krizlerle yüz yüze gelebilmektedirler (Aksu, 2009, s. 2346). Dinamik ve sosyal yapıları göz önünde bulundurulduğunda eğitim örgütlerinin de krizle karşılaşması sıklıkla muhtemeldir. Eğitim örgütü ve çevresi kaosu ortaya çıkarabilme potansiye-

line sahip iç ve dış güçlerin odağında olan toplumsal açık sistemlerdir (Kamacı, 2010, s. 30). Okul dışındaki çevrede yer alan hemen tüm örgütleri de etkileyen çevresel risk kaynakları dışında, doğrudan okul örgütü ile ilgili olarak görülebilecek çok sayıda risk kaynağı da bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı okul içinde ortaya çıkmakla birlikte, kısmen okulun müdahale alanı dışında da bulunabilmektedir (Aksoy & Aksoy, 2003, s. 39). Bir okulun örgütsel amacı okul gelişimini sağlamak ve bunu devam ettirmektir. Bu bağlamda olası her kriz ve kaos sürecinin bu gelişimi doğrudan etkileyeceği söylenebilir.

Eğitim, dinamik bir sistemdir. Öğrenme ve düşünme doğrusal olmayan süreçlerdir (Weichart, 2013, s. 38). En basit doğrusal olmayan sistemler bile çok zengin dinamik davranışlar içerebilirler (Akmansoy, 2012, s. 26). Öte yandan bir eğitim kurumunun başarılı olabilmesi, onun doğrusal değil, karmaşık geri bildirim ağlarına sahip olmasına bağlı görülmektedir. Geri bildirim, karmaşık davranışları ortaya çıkarabilmekte, neden ve sonuç arasında doğrudan bağlantılar dışındaki bağlantıların görülmesini sağlamaktadır (Kamacı, 2010, s. 12). Garmston ve Wellman'a (1995, s. 8) göre, okullar kendi içindeki dönütlerin etkisi altındadır. Bu dönütler, küçükken yankılanarak ve katlanarak artmaktadır. Böylece radikal değişimleri meydana getirmektedir. Bu sebeple hedeflenen sonuçlar için hali hazırdaki tepkilerin uzun vadeli etkilerinin düşünülmesi önem arz edebilir.

Kaos, eğitim için canlandırıcı bir unsurdur (Akmansoy, 2012, s. 26). Eğitimde kaosun bireylere önerdiği (Loree ve Stupka, 1993, s. 5); öğrenci başarılarının, eğitim çıktılarını geliştiren ve sıklıkla sonuçları istatistiksel olarak önemli olan değişik yaklaşımlarla artık kısa vadede değerlendirilmemesi gerektiğidir. Öğrenme kompleks bir girişimdir ve kaos teorisine göre öğretmenin ve öğrenmenin bazı bileşenleri anlaşılırken, öğrenenin etki altında kalıp kalmadığına dair daha birçok değişken vardır (Davis, Smith ve Leflore, 2008, s. 58).

Kaos teorisinin okul sistemindeki etkilerini inceleyen araştırmaların genel sonucu kelebek etkisinin okullarda ve okul sistemlerinde başlama eğiliminde olduğu şeklindedir. Araştırma sonuçlarına göre eğitim sistemleri ve kaos arasındaki ilişki şöyle özetlenmektedir (Baker, 1995, s. 38).:

- Okullar ve okul sistemleri, kompleks sistemlerin doğaları gereği doğrusal olmayan bir durum sergilerler. Kelebek etkisi, okullarda ve okul sisteminde görülür.
- Okul müdürleri, karar verme sürecinde birtakım olaylardan etkilenebilirler. Bu etkilenme, basit gibi görünen bir karar olup, sonuç itibarıyla çok büyük etkiye yol açabilen kararlar olabilir.
- Olaylar, dalgalar şeklinde etkiler yaratır. Bu etki okul sisteminin dışına kadar taşar.
- Okul müdürü ile ilgili birçok olay, olayların ortaya çıktığı andan itibaren okul ve okul sistemleri üzerinde olumlu veya olumsuz yankı yapar.
- Kelebek etkisi, okul sisteminin birçok işlevinde yukarıdan aşağıya doğru görülür.
- Daha esnek olan ve olaylara daha kolay uyum sağlayabilen okul müdürleri, bu olayların yankılanmalarının ve dalgalanmalarının üstesinden gelebilirler.
- Kelebek etkisi okullarda ve okul sistemlerinde başlama eğilimindedir.

Kaosun eğitim dünyasına önerisi; başarısız öğrencilerin elenmemesi gerektiğini, zamanla onlarda da sıçramalar görülebileceğidir. Kaos teorisi uzunca bir süreç sonunda elde edilen verilerin anlamlılık göstereceğini belirtir. O halde başarısız olduğu düşünülen öğrenciler de bir gün başarılı duruma gelebilirler (Loree & Stupka, 1993, s. 9). Bu durum kaos teorisi içinde eğitim süreçlerinin de doğrusal olmama kuralını doğrulamaktadır.

Eğitim örgütlerinde kriz ve kaos durumlarının ortaya çıkmasında en önemli nedenler arasında sıra dışı ve beklenmedik olaylar gösterilmektedir (Bilgin & Öznacar, 2017, s. 7382). Örgütsel süreç içindeki değişiklikler, birden fazla sebepten kaynaklanmakta ve doğrusal olmaktan çok

döngüsel bir özellik arz etmektedir. Kaos kuramına göre örgütteki her değişken, sistemin iç ve dış çevresinin yanı sıra bütünüyle de ilişki içindedir. Bu ilişkiler, çok yönlü; yatay, dikey, çapraz vs. her yöndedir (Koçel, 2007, akt. Kamacı, 2010, s. 32). Okul rutinini değiştiren etkenler arasında okul içinden bir öğrencinin sıradan görünen ufak bir hatası olabileceği gibi ansızın değişen bir yönetmelik de olabilir. Eğitim örgütlerinde kaotik süreçlerin doğru yöntemlerle yönetilmesinin yanısıra söz konusu süreçten olumlu dersler ve faydalar çıkarmanın da önemli olduğu söylenebilir.

Kaos teorisine göre olayı parçalara ayırarak gerçeği anlamaya çalışmak yerine, olayı daha yüksek boyutlardan bir bütün olarak görebilmek önemli ve gereklidir (Goldoff, 2007, s. 2018). Bütünü görebilmek örgütsel süreçlerde her zaman kolay olmayabilmektedir zira açık sistemler olan sosyal örgütlerin onları etkileyen faktör çokluğu bu durumu zorlaştırmaktadır. Kaos teorisi tam da bu noktada varlığını daha çok hissettirmektedir. Kaosun en önemli özelliklerinden olan belirsizlik kaotik süreçlerin yolunu açan etkenler arasındadır. Değişim ortamının belirsizlik, risk ve öngörülemez bir durum yaratması, yöneticinin alacağı kararların isabetliliğini etkilemekle (Bakioğlu & Demiral, 2013, s. 11) kalmamakta örgütün tüm paydaşlarında süreci yönetme konusunda gerilim yaratmaktadır. Belirsizlikten kaçınmak sürece fayda sağlamamakta aksine kaosu beslemektedir.

Neden sonuç ilişkisi “determinizm” olarak adlandırılan kesin ve öngörülebilir evren algısını açıklarken rastlantı ve kaos, belirsiz ve olasılıklara dayalı evren anlayışını ifade etmektedir. Eğitim ise sorunları önceden görebilmek ve yedek planlar yapabilmeyi gerektirir (Bülbül, 2007, s. 55). Bu bağlamda eğitim örgütlerinin kaosu en doğru yönetmesi beklenen dinamik sistemlerden olduğu ifade edilebilir. Muhakkak ki kaosu yönetebilmek yine insan eliyle olacaktır. Herhangi bir kaotik durumda okul paydaşlarının tepkisi, algısı, yönlendirme becerisi ve iletişim başarısı büyük fark yaratacak faktörler arasında görülebilir.

Türkiye’de Ortaöğretim Kurumlarından Yükseköğretime Geçiş Sistemleri

Eğitim kurumlarının öncelikli hedefinin toplumsal yapıya ve ihtiyaca yönelik nitelikli insan gücü yetiştirmek ve bu amaçla yapılan eğitim planlamalarının kısa vadeli değil uzun soluklu etkiler ve sonuçlar yaratır şekilde düzenlendiği söylenebilir. Söz konusu planlamalar yapılırken öğrencilerin eğitim kurumları arasındaki geçişlerini sağlamak için ölçme değerlendirme süreçlerine başvurulmaktadır.

Eğitim sistemi içinde sürekli bir sorun olarak yer alan ve zaman zaman değişikliklere uğrayan yükseköğretime geçiş sınav sistemi, özellikle lise öğrencileri ile ailelerini, öğretmenlerini ve okul yöneticilerini etkilemektedir (Kelecioğlu, 2002, s. 136). Üniversiteye giriş sınavı son yıllarda özellikle medya da konuya yoğun dikkat çekilmesiyle, 2 milyonu aşkın bir grup gencin başarılı olabilmek, bir yükseköğretim programını kazanarak eğitim almaya hak kazanmak adına yarıştığı, dolayısıyla toplumun büyük bir kesimini ilgilendiren konu olmuştur (Ekici, 2005, s. 82). Üniversiteye seçme ve yerleştirme amacıyla yapılan sınavların amacı, istenilen bölüm ya da programlara girmek isteyen adaylar içinden başarılı olma ihtimali en çok olanları seçmektir (Atav, Yılmaz, Yaman, & Soran, 2000, s. 36). Bu bağlamda açıkça ifade edilsin veya edilmesin, öğrencilerin üniversite giriş sınavlarında göstermiş oldukları başarı düzeyi, sınav öncesi eğitim öğretim sürecine doğrudan veya dolaylı olarak eklenmiş tüm kişi ve kurumların başarı veya başarısızlıklarının en somut göstergesi olarak algılanmaktadır (Köse, 1999, s. 52). Başka bir deyişle öğrencilerin başarılarını okulun başarısı olarak gören eğitim kurumları için de bu sınavların oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Oldukça genç ve yüksek potansiyelli bir nüfusa sahip olan Türkiye Cumhuriyeti’nin bu potansiyelinin verimli bir şekilde kullanılabilmesi için eğitim planlamalarının büyük önem arz ettiği

ifade edilebilir. Ancak Türk Eğitim sistemine yönelik pek çok eleştirinin hâkim olduğu günümüz şartları Türkiye’de eğitime bakış açısının gözden geçirilmesine ihtiyaç olduğu düşünülebilir. Eğitim sistemine dair ciddi eleştirilerden biri de eğitim uzun soluklu bir süreç olmasına rağmen, sürekli değiştirilen ve değişim çabalarının bitmek bilmez bir süreç haline dönüştürülmesi, toplumun tüm kesimlerini ve ülke geleceğini ilgilendiren bu tür kararların alınması eğitiminin bir yazboz tahtası olarak görülmesidir (Gündoğdu, Kızıldaş, & Çimen, 2010, s. 317).

Türk sisteminde kademeler arası geçişte eleme süreçleri, belirleyici bir öneme sahiptir. Eğitim kurumları arasında büyük statü farklılıklarının bulunması ve üst statüye sahip okullara (Nitelikli Liseler ve Proje okulları) ve sonrasında üniversiteye girişte yapılan merkezi sınavlar, belirleyici eleme mekanizmalarıdır (Külahoğlu, 2014). Bir üst eğitim kurumuna geçişte yıllardır uygulanmakta olan sistemlerde değişmeyen tek durumun sınavların öğrenci, veli ve okullar açısından önemi olduğu söylenebilir. Bu denli önem arz eden sınav sistemlerinin tarihçesini incelemenin değişimin hızını, yönünü ve sonuçlarını değerlendirmek açısından gerekli olduğu ifade edilebilir.

Ülkemizde yükseköğretime geçiş, 1974 yılından bu yana Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından merkezi sınavlarla yapılmaktadır (Dökmen, 1992; Kelecioğlu, 2002, s. 136). 1980 yılına kadar sınavlar tek aşamalı olarak yapılmıştır. 1981 yılından sonra ise sınav iki aşamalı olarak yapılmaya başlanmıştır. 1987 yılına kadar sınavın birinci aşaması Öğrenci Seçme Sınavı-ÖSS adı altında “seçme”, ikinci aşaması olan Öğrenci Yerleştirme Sınavı-ÖYS birinci aşamada seçilen adayları “yerleştirme” amacını taşımakta iken, 1987 yılından itibaren her iki sınav da hem seçme hem de yerleştirme amacına dönük olarak kullanılmaya başlanmıştır (Dökmen, 1992, s. 65). 1999 yılında sınav sisteminde gerçekleştirilen bir değişiklikte ÖYS kaldırılmış ve tüm yükseköğretim programlarına öğrenci seçme ve yerleştirme ÖSS ile yapılmaya başlanmıştır (Ekici, 2005, s. 82). 2010 yılına kadar bu şekilde uygulanan ÖSS sistemi, 2010 yılında yeniden değiştirilmiş ve 1998 yılı öncesinde uygulanan iki sınavlı sisteme geri dönmüştür. Sistemin, ilk basamağını Yüksek Öğretime Geçiş Sınavı (YGS), ikinci basamağını ise Lisans Yerleştirme Sınavı (LYS) oluşturmuştur. Ancak 1998 yılından önce uygulanan sınav sisteminden farklı olarak ikinci sınav (LYS) alanlara göre 5 ayrı oturumdan meydana gelmiştir. (Dinç, Dere, & Koluman, 2014, s. 402). Söz konusu oturumlar farklı günlerde yapılmakta ve öğrencilere istedikleri alandan sınava girme hakkı verilmekteydi.

Yükseköğretime geçiş sınav sistemindeki son değişiklik 12 Ekim 2017 tarihinde yapıldı ve buna göre 2018-2019 eğitim yılında yapılacak yükseköğretime giriş sınavının yeni adı, Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) oldu. İki oturumdan oluşacak yeni sınav sisteminde, adayların muhakeme, akıl yürütme, mantıklı düşünme odaklı sözel ve sayısal becerileri, yani Türkçeyi doğru kullanma, okuma, anlama, kavrama ve dil hâkimiyetiyle temel matematiksel ilişkilerden yararlanmasının ölçülmesi amaçlanmaktadır. Aynı günde ve farklı oturumlarda yapılacak Temel Yetenek Testi (TYT) ve Alan Yeterlik Testi (AYT) sınavlarından alınacak puanların iki yıl geçerli olacağı belirtilmektedir (NTV , 2018). Yeni sınav sisteminin önemli değişikliklerinden birisini de ders bazında soru sayılarındaki düşüş oluşturmaktadır. Hem TYT’de hem de AYT’de öğrenciler özellikle fen bilimleri ve sosyal bilimler derslerinden geçmiş yıllara göre daha az soru ile karşılaşmış olacaktadırlar (ÖSYM, 2018).

2017-2018 eğitim öğretim yılının başında YGS ve LYS ye hazırlanacaklarını düşünen öğrenciler için sınav sisteminde yapılan ani ve köklü değişiklikler ile aynı süreçte ortaokullardan liselere geçişte de yapılacak olan benzer değişiklikler Türkiye’nin gündemine oturmuş ve ciddi yankılar bulmuştur. Değişiklik sürecine hazırlıksız yakalanan öğrenciler, öğretmenler ve okullar için karmaşık bir dönem başlamış olup ortaya çıkan kaotik durumun daha büyük krizlere dönüşmesini engellemek için okullara ciddi iş düşmektedir. Söz konusu değişikliğin önce bireysel olarak öğ-

renci ve öğretmen tutum ve davranışlarında ardından da ülkenin eğitim sisteminde ve toplumsal yapısında önemli değişiklikler oluşturacağı düşünülmektedir.

Söz konusu değişimlerin öğrenci, öğretmen, veli, okul ve toplumsal boyutta etkileri olacağı söylenebilir. Eğitim sistemini etkilemesi beklenen bu plansız ve ani değişimin bireysel ve toplumsal boyutta kaos yaratacağı düşünülebilir. Sadece lise son sınıf öğrencilerini ilgilendiren bir konu gibi görünmesine rağmen yaratacağı dalgalanmaların kelebek etkisi şeklinde yayılacağı ön görülebilir. Karmaşa ve krize oldukça açık olan eğitim örgütlerinin ve aynı şekilde toplumsal yapının söz konusu sınav sistemi değişikliği ile olası sorunlara hazırlıklı olması gerekebilir. Bu araştırma ile kaos teorisinin ve kelebek etkisinin eğitimdeki yansımalarını görmek ve bu doğrultuda hem disiplinlerarası bir yaklaşımla sosyal bilimlere, toplumsal yapıya ve örgütlere derinden ve farklı bir perspektifle bakmanın faydalı olacağı düşünülebilir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, eğitim sistemini etkileyen değişimlerin kaos teorisi bağlamında incelenmesi ve üniversite sınav sistemindeki değişikliğe yönelik öğretmen görüşlerine başvurarak süreçte oluşacak aksaklıklara ışık tutabilmektir.

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma modellerinden durum çalışmasıdır. Durum çalışması modeli, araştırmacının gerçek yaşamla, güncel bir durumla ya da belli bir zaman dilimi içerisindeki çoklu sınırlandırılmış durumlara ilişkin çoklu bilgi kaynakları kullanılarak detaylı ve derinlemesine bilgi toplanmasına imkân tanıyan, bir durum betimlemesi ya da durum temalarının yapıldığı nitel bir yaklaşımdır (Creswell, 2016, s. 185).

Çalışma Grubu

Nitel çalışmalarda tüm evrene ulaşmak ve onlarla tek tek görüşmek mümkün olmadığı için konuya en uygun görüşleri verebilecekler arasından katılımcılar seçilir. Bu çalışmada da katılımcıların seçiminde amaçlı örneklem kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme araştırmacının hedef kitlesinin özelliklerini belirleyip bu özelliklere sahip katılımcılarla, araştırma sonuçlarının evrene doğrudan genellemek yerine araştırılan durumu derinlemesine betimlemeyi ve bunları anlamayı sağlamaktadır (Ekiz, 2013, s. 170). Bu araştırmanın çalışma grubunu Düzce ili Akçakoca ilçesinde liselerde görev yapan 20 öğretmen oluşturmaktadır. Öğretmenler seçilirken uygulamadan doğrudan etkilenecek Anadolu liselerinde görev yapan öğretmenlerin görüşlerinin alınmasının önemli olduğu düşünülmüştür. Katılan öğretmenlerin 11'i erkek, 9'u kadın; 12'si sözel 8'i sayısal ders öğretmeni olup katılımcı öğretmenlerin tamamının mesleki kıdemi 10 yıldan fazladır.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Eğitim sistemini etkileyen değişimlere yönelik öğretmenlerin görüşlerini belirlemek için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun geliştirilmesi sürecinde ilgili literatür taranarak kavramsal çerçeve doğrultusunda sorular oluşturmuş, iç geçerliliğinin sağlanabilmesi için uzman görüşlerine başvurulmuş ve bu görüşler doğrultusunda düzenlenerek son şekli verilen sorular katılımcılara sunulmuştur. Gönüllü öğretmenler form aracılığıyla toplanan veriler betimsel ve içerik analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. Betimsel analiz yaklaşımında görüşmeleri doğru ve çarpıcı bir biçimde yansıtmak için doğrudan alıntılar sıklıkla kullanılır. Bu alıntılar doğrultusunda yorumlar, neden sonuç ilişkileri incelenerek varı-

lan sonuçlar paylaşılır. İçerik analizinde ise elde edilen verilerin birbirine benzer olanları belirli kavram ve temalar çerçevesinde bir araya getirilmesi ve anlaşılır halde yorumlanması söz konusudur (Yıldırım & Şimşek, 2013). Katılımcı öğretmenlerin görüşleri çözümlenirken, etik olarak kimlikleri belli olmaması için öğretmenlere T1, T2 ... şeklinde kodlamalar yapılarak gösterilmiştir. Öğretmenlerin ortak görüşleri tablolarda görüş sıklıkları doğrultusunda oluşturulan temalar altında gösterilmiş, ayrıca doğrudan görüşlerine yer verilerek oluşturulan kodlar desteklenmiştir. Oluşturulan tablolarda bir katılımcı birden fazla görüş belirttiği için toplam görüş alınmamıştır. Öğretmenlere yöneltilen sorulardan bir kısmı benzer konularda benzer sonuçlar verdiği için analizleri birlikte yapılmıştır. Elde edilen veriler araştırmacıların her ikisi tarafından da analiz edilmiştir. Verilerin geçerliğini incelemek için analiz sonuçları karşılaştırılmış ve görüş birliğine varılmıştır. Söz konusu görüş birliği oranını hesaplamak için “Görüş Birliği / (Görüş Birliği +Görüş Ayrılığı) *100” formülünü kullanmış, katılımcı öğretmen görüşlerine yönelik analizlerde %98 oranında görüş birliğine ulaşılmıştır. Bu oran, araştırma için güvenilir kabul edilmiştir (Miles & Huberman, 1994). Geriye kalan %2’lik kısımda için ise veriler birlikte değerlendirilerek bir mutabakata varılmıştır. Görüşme formunda öğretmenlere şu sorular sorulmuştur:

- 1- Ortaöğretimden Yükseköğretime geçiş sürecinde öğrencilerin tabi olacakları sınav sisteminde” yaşadığınız belirsizlik durumlarına örnek verebilir misiniz?
- 2- Söz konusu belirsizliğin sizin üzerinizdeki etkileri nelerdir?
- 3- Belirsizlik durumlarının öğrenciler üzerinde etkileri nelerdir?
- 4- Türkiye’de bir üst eğitim kurumuna geçiş amacıyla yapılan sınav sistemleri hakkında neler düşünüyorsunuz?
- 5- Bu seneye kadar YGS ve LYS süreçlerini nasıl yürütmektediriniz? Sizin için olumlu ve/veya olumsuz yönleri nelerdir?
- 6- Sınav sisteminin değişmesine yönelik haberler çıktığında okulda yaşadığınız süreci anlatır mısınız? (Öğrenciler ve kendi açısından)
- 7- Değişim sebebiyle ortaya çıkan durumları (Öğrenci/öğretmen/yönetici açısından ortaya çıkan) nasıl yönetmektesiniz? Ne tür önlemler alıyorsunuz?
- 8- Söz konusu değişimin sonuçlarına dair öngörüleriniz nelerdir?
- 9- Bu değişimin öğrencilere, okullara ve toplumsal yapıya etkileri neler olacaktır?
- 10- Sınav sisteminde yapılan değişikliğin olumsuz etkiler getireceğini düşünüyorsanız bunları yok etmek için önerileriniz nelerdir?

Bulgular

Türkiye’de bir üst eğitim kurumuna geçiş amacıyla sınavların geneline yönelik algı

	Öğretmen görüşü	n
Olumlu Yönler	Türkiye’de sınavın yapılması şart	19
	Plansız, düzensiz ve değişken	15
Olumsuz Yönler	Sınavlar okul dersleri ile ilişkili değil	7
	Bilimsel ölçme değerlendirme kriterlerinden uzak	7
	Planlama öğretmen, öğrenci ve uzmanların fikri olmaksızın yapılıyor	4

Tablo 1. Sınav Sistemi Değişikliği Öncesi Yapılan Sınavlara Yönelik Öğretmen Görüşleri

Tablo 1’de katılımcı öğretmenlerin Türkiye’de yapılan merkezi sınavların geneline yönelik görüşlerine başvurulmuş ve elde edilen bulgular olumlu ve olumsuz olmak üzere 2 alt temada incelenmiştir. Öğretmenlerin 1 tanesi hariç tamamı Türkiye’de bir üst eğitim kurumuna geçiş için sınavın şart olduğunu savunmuş; bu savunmayı yapmayan T17 ise *“zorunlu eğitimle birlikte sınav yapmak bir çelişkidir. Zoraki sistem içerisinde duran öğrenci için sınav ölçücü olmaktan çok uzaktır. Eğitim sürecinde var olan ve gereekten günlük hayatta kullanabileceği birçok becerinin sıfır sınavda çıkmıyor diye önemsenmediğini ve böylece derslerin boşa gittiğini ve kalıcı izli davranış değişikliğinin ortaya çıkmadığını düşünüyorum”* diyerek sınav sistemine eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. T8 sınavsız geçişin olamayacağını ifade ederek sınav sistemlerinin sabit, belirleyici ve uzman bakış açılarından çok uzak olduğunu söylemektedir. T7 *“her geçen gün daha iyiye gitmesi beklenen ya da gereken sınav sürecinin bilimden uzaklaşarak deneme tahtasına dönüştüğünü görmek üzücü ve geleceğe dair inançları sorgulamayı gerektirir hale geldiğini düşünüyorum”* ifadesiyle sınav sisteminde yapılan sürekli değişikliklerin bireysel ve toplumsal bazda olumsuz etkileri olduğunu belirtmektedir.

Öğretmenlerin Yükseköğretime Geçiş Sınav Sistemi Değişikliği Sürecinde Yaşadıkları Belirsizlik Durumları

	Öğretmen görüşü	n
Sistem Açısından	Soru şekillerinin ve kapsamının belirsizliği	14
	Sınav takvimi	9
	Derslere göre soru sayılarında belirsizlik	5
Öğrenci Açısından	Öğrencinin içinde olduğu karmaşa	9
	Tercih yapma sürecine yönelik belirsizlik	5
	Zaman yönetimi belirsizliği	3

Tablo 2. Ortaöğretimden Yükseköğretime Geçiş Sınav Sisteminde Yaşanan Belirsizlik Durumlarına Yönelik Öğretmen Görüşleri

Tablo 2’de katılımcıların üniversite sınav sistemi değişikliği sürecinde yaşadıkları belirsizlik durumlarına yönelik görüşlerinde sistem ve öğrenci açısından olmak üzere iki temaya ulaşıldığı görülmektedir. Sistem açısından temasında soru şekillerinin ve kapsamının belirsizliği (n=14), sınav takvimindeki belirsizlik (n=9) ve derslere göre soru sayılarındaki belirsizlik (n=5) öğretmenler tarafından en çok yinelenen kodlardır. Öğrenci açısından oluşan belirsizlik temasında ise öğrencinin yaşadığı karmaşa (n=9), tercih yapma sürecine yönelik belirsizlik (n=6) ve zaman yönetimi belirsizliği (n=3) en çok tekrarlanan kodlar olmuştur. Tema ve kodlardan da anlaşılacağı gibi öğretmenler üniversite sınav sisteminin değişmesi konusunda hem sistemin sunulmasındaki belirsizliklerden hem de öğrencilerin yaşadığı karmaşa ve belirsizliklerden rahatsız olmuştur. Örneğin T5 *“Öğrencilerime koçluk yaptığım için süreçten doğrudan onlarla birlikte etkileniyorum. Hangi dersi ne kadar çalışmalı, o derse ayırdığımız zamanın boşa gidebileceğini düşünmek, öğrencilerimi boşa çalıştırmak gibi korkularım var”* diyerek soru şekillerinin ve kapsamının belirsizliğine dikkat çekmektedir. T15 *“Değişime dair açıklamalar çok uzun vade ve profesyonellikten uzak bir şekilde yapıldığı için büyük gerginlik yaratmıştır. Değişikliğe dair yazılı olarak resmî belgeler yerine televizyonlarda yapılan ve sadece kafa karıştıran demeçler sorunu büyütülmüştür”* diyerek değişim sürecindeki plansızlığa vurgu yapmaktadır. T10 ise *“yapılan değişiklik üzerine tekrar tekrar yeni düzenlemeler yapılarak belirsizlik artırılmıştır”* ifadesiyle değişim sürecinde zamanlama yönetimindeki başarısızlığa dikkat çekmektedir. Tarih öğretmeni olan T20, branşı itibarıyla sıkıntılı bir

süreç yaşadığını belirterek “sözel veya eşit ağırlık alanlarından tercih yapacak öğrencilerime bu seneye kadar verdiğim tüm tarih birikiminin boşa gittiğini düşünüyorum. Daha kötüsü ise bundan sonraki süreçte soru sayılarımızın azalması ile koskocaman tarih dersinin hangi konularını çalıştıracağım konusunda ciddi endişelerim var” ifadeleriyle soru sayılarındaki azalmanın olumsuz etkileri olacağını vurgulamıştır.

Öğretmenlerin Yükseköğretime Geçiş Sınav Sistemi Değişikliği Sürecinde Yaşadıkları Belirsizlik Durumları

	Öğretmen görüşü	n
Psikolojik Etkiler	Kaygı, stres, çaresizlik	17
	Motivasyon Kaybı	11
	İlgisizleşme, kayıtsız kalma	5
	Şaşkınlık	3
	Güven kaybı	2
Uygulamaya Yönelik Etkiler	Öğrenciye ulaşmakta ve doğru tahminlerde bulunmada sorun	14
	Plan ve programın bozulması, hazırlıksız yakalanmak	14
	Okulda kaos ortamının oluşması	10
	Performans düşüşü	5
	Zamanı yönetememek	3

Tablo 3. Sistem Değişikliğinin Sonuçları ve Belirsizliğin Öğretmenler Üzerindeki Etkilerine Yönelik Öğretmen Görüşleri

Tablo 3’te sınav sistemi değişikliği sürecinde yaşananların sonuçları ve öğretmenlerin kendileri üzerindeki etkileri 2 alt temada verilmiştir. İlk tema olan psikolojik etkilerde öğretmenlerin en sık yinededikleri kod kaygı, stres ve çaresizlik (n=17) olmuştur. Ardından motivasyon kaybı (n=11), ilgisizleşme, kayıtsız kalma (n=5), şaşkınlık (n=3) ve güven kaybı (n=2) olarak ortaya çıkmıştır. Uygulamaya yönelik etkiler temasında ise Öğrenciye ulaşmakta ve doğru tahminlerde bulunmada sorun (n=14), plan ve programın bozulması, hazırlıksız yakalanmak (n=14), okulda kaos ortamının oluşması (n=10), performans düşüşü (n=5) ve zamanı yönetememek en dikkat çekici ve tekrarlanan görüşler arasında olmuştur. T11 “ Öğrencilerin motivasyonundaki düşüş ister istemez biz öğretmenlere de yansdı ders anlatma performansımın bile düştüğünü hissettim”, T13 “ öğrencilere istedikleri ve ihtiyaç duydukları bilgileri verememek kendimi yetersiz hissetmeme sebep oldu ve değişikliğin ilk günlerinde çaresizlik içine düştüm” ve T7 “devamlı değişen bir gündem içinde normal olarak inancım ve çalışma azmim kötü etkilendi” diyerek sınav sistemi değişikliğinin öğretmenler üzerindeki psikolojik etkilerine örnek teşkil etmişlerdir. Öte yandan T3 “ilk başlarda yaşadığımız şaşkınlık ile öğrenciye yeterince verimli rehberlik yapamadık ve okulda öğrenciler arasında hatta zaman zaman biz öğretmenler arasında bir kaos süreci yaşandı” ifadesiyle belirsizliğin ilerleyen adımlarda karmaşaya dönüştüğünü ifade etmiştir. T20 “Bu değişikliğin belki önemsiz görünen bir açısı da sistemdeki değişikliklerin hazırlık kitaplarına yansımamış olmasıdır. Bir öğrencim tüm aldığı kitapların boşa gittiğini ve ailesinin yeniden almaya maddi gücünün yeterli olmadığını söylediğinde etkinin ne denli geniş boyutlu olabileceğini gördüm” ifadesiyle sistemdeki küçük bir değişikliğin sadece belirsizlik yaratmakla kalmayacağı aynı zamanda bağımsız zaman ve yerlerde de büyüyen sorunlara sebep olabileceğini göstermektedir. Bu durum kaos teorisinin kelebek etkisi kavramına bir örnek olarak gösterilebilir. Eğer ki durumun çık etkisiyle büyüyebileceği göz önünde bulundurulursa ilgili kişilerin daha kolay baş etme stratejileri geliştirebileceği söylenebilir.

Sistem Değişikliğinin Yarattığı Belirsizliğin Öğrenciler Üzerindeki Etkileri

Öğretmen görüşü		n
Psikolojik Etkiler	Motivasyon Kaybı	16
	Kaygı, stres, endişe	14
	ÖSYM'ye Güven kaybı	6
	Amaçsızlık	5
Uygulamaya Yönelik Etkiler	Ders çalışmayı bırakma ve adapte olamama	13
	Başarı düşüşü	5
	Düzensizlik	4
	Devamsızlık	2

Tablo 4. Sistem Değişikliğinin Yarattığı Belirsizliğin Öğrenciler Üzerindeki Etkilerine Yönelik Öğretmen Görüşleri

Tablo 3'te sınav sistemi değişikliği sürecinde yaşanan belirsizliğin öğrencilerin üzerindeki etkileri 2 alt temada verilmiştir. Psikolojik etkiler temasında en çok tekrarlanan motivasyon kaybı (n=16), kaygı, stres ve endişe (n=14), ÖSYM'ye güvensizlik (n=6) ve amaçsızlık (n=5) kodları olmuştur. Uygulamaya yönelik etkiler de ise ders çalışmayı bırakma ve adapte olamama (n=13), başarı düşüşü (n=5), düzensizlik (n=4) ve devamsızlık (n=2) kodları dikkat çeken kodlardır. Katılımcı öğretmenlerin büyük çoğunluğunun öğrencilerde motivasyon kaybını gözlemlemiş olmaları sınav değişikliğinin en bariz etkisi olarak görülmektedir. *T17 sistem değişikliğini dereyi geçerken at değiştirilmez sözüyle eleştirirken ani değişikliğin öğrencilerin yaşamlarında olumsuz kalıcı izler bırakacağını ifade etmiş ve süreçte öğrencilerin çalışma inancı ve disiplinlerini kaybettiklerini, rehber öğretmen ya da koç öğretmenlerin çabasıyla motive edici etkinlikler ile kaybın artışı engellemeye çalıştıklarını belirtmiştir. T3 ise kendisine ders çalışmamak için bahane arayan öğrenciler için bu belirsizlik sürecinin biçilmiş kaftan olduğunu belirterek öğrencilerde öfkeye neden olan ani değişiklik aynı zamanda ÖSYM gibi önceden çok güvenilen bir kurumun imajının sarsıldığını eklemiştir.*

Sistem Değişikliğinin Yarattığı Belirsizliğin Öğrenciler Üzerindeki Etkileri

Öğretmen görüşleri					
Bireysel/öğrenciye etkiler	n	Okullara etkiler	n	Toplumsal yapı ve eğitim sistemine etkiler	n
Krizi fırsata çeviren kazanır	11	Karmaşa devam eder	7	Toplumsal boyutta eğitim kurumlarına tepki ve güvensizlik artar	11
Öğrenci başarısı ve kalitesi düşer	10	Okul başarıları düşer	5	Toplumsal karmaşa yaşanır	5
Sisteme ve düzene güvensizlik	5	Rehberlik faaliyetlerinin ve müfredatın güncellenmesi gerekir	2	Eğitimde en az 2 yıllık belirsizlik hâkim olur	5
Özel ders talepleri artar	4			Fark olmaz	3
Stres ve kaygı artar	3				

Tablo 5. Sistem Değişikliğinin Öğrenciler, Okullar ve Toplumsal Yapı Üzerindeki Etkilerine Yönelik Öğretmen Görüşleri

Tablo 5'te öğretmenlerin sınav sistemindeki değişikliğin Öğrenciler, okullar ve toplumsal yapı üzerindeki gelecekte yaratacağı etkilere yönelik görüşleri belirtilmiş olup bu görüşler 3 alt tema altında verilmiştir. Bireysel /öğrenci etkileri temasında öğretmenlerin 11 tanesi krizi fırsata çevirenin başarılı olacağını, bu durumu bahane ederek çalışmayanın ise başarı gösteremeyeceğini belirtmiştir. Öğrenci başarısının ve kalitesinin düşeceği (n=10), sisteme ve düzene güvensizlik oluşacağı (n=5), özel ders taleplerinin artacağı (n=4) ve stres ve kaygı artar (n=3) kodları da bulgular arasında yer almaktadır. T2 “başarısız olanlar için bu zamansız değişim bahane olacaktır” derken T11 “çalışan her halükârda başaracaktır”, T20 ise “*bu süreci kazasız belasız atlatabilmek zaten başarı gerektirdiği için kritik durumlarla başa çıkan öğrencilerimin başarılı olacağına inanıyorum*” şeklinde görüş bildirmiştir. Okullara etki temasında karmaşanın devam edeceğini (n=7), okul başarısının düşeceğini (n=5) ve rehberlik faaliyetlerinin ve müfredatın güncellenmesi gerekir (n=2) kodları ortaya çıkmıştır. T9 “*benim için önemli endişelerden birisi de müfredatın bu sınav paralelinde güncellenmesinin ne zaman yapılacağıdır. Planlamanın zamansızlığı bu konuda da devam ederse sorunlar büyüyecektir*” ifadesiyle değişikliğin okullarda uygulama zorlukları getireceğini belirtmiştir. T13 “*sistemin yeniden değişeceğine inanıyorum. Bu yüzden okullarda yaşanacak karmaşa okulun genel başarısını olumsuz etkileyecektir*” demiş ve geleceğe dair çok net öngörülerde bulunulamayacağını ifade etmiştir. Son olarak Toplumsal yapı ve eğitim sistemine etkiler temasında Toplumsal boyutta eğitim kurumlarına tepki ve güvensizlik artar (n=11), Toplumsal karmaşa yaşanır (n=5), Eğitimde en az 2 yıllık belirsizlik hâkim olur (n=5) ve fark olmaz (n=3) kodları dikkat çekmektedir. T10 “*bu süreçte ortaya çıkacak yeni sorunlar yeni değişiklikleri doğuracaktır. Bu, öğrencileri ve okulları her sene benzer belirsizlikler yaratacak ve tüm bunlar toplumsal açıdan sisteme, okula ve eğitime dair güvenilirliği zedeleyecektir*” diyerek belirsizliğin yarattığı karmaşanın ileriki zamanlarda boyutunun büyüyeceğine ve toplumsal etkiler yaratacağına dair öngörülerde bulunmuştur.

Sistem Değişikliğinin Yarattığı Belirsizliğin Öğrenciler Üzerindeki Etkileri

Öğretmen görüşü	n
Öğrenciyi motive edici çalışmalar, etkinlikler	18
Önlemler Değişime uyum çalışmaları	11
Bilgilendirme çalışmaları	7
Öneriler Uzun vadeli planlama yapılmalı	14
Ani değişikliklerden kaçınmalı, net açıklamalar yapılmalı	11
Planlı ve köklü değişimler yapılmalı	5
Sürece uyum ve katkı sağlanmalı	2

Tablo 6. Sistem Değişikliğinin Yarattığı Belirsizliğe İçin Alınabilecek Önlem ve Önerilere Dair Öğretmen Görüşleri

Tablo 6'da sistem değişikliğinin yarattığı belirsizliğe için alınabilecek önlem ve önerilere dair öğretmen görüşleri verilmiştir. Öğretmenlerin, belirsizliğin yarattığı olumsuz bireysel ve örgütsel etkileri azaltmak için başvurdukları önlemlerin sırasıyla; öğrenciyi motive edici etkinlikler ve çalışmalar yapılması (n=18), değişime uyum çabaları (n=11) ve bilgilendirme çalışmaları (n=7) olduğu görülmektedir.

Sınav sisteminde yapılan değişikliğin yarattığı belirsizlik ve kaosa yönelik alınabilecek önlemler için katılımcı öğretmenler uzun vadeli planlama yapılmasını (n=14), ani değişikliklerden kaçınarak net açıklamalar ile öğrenciyi duyuru yapılmasını (n=11), planlı ve köklü değişimler

yapılmasını (n=5) ve sürece uyum ve katkı sağlaması şeklinde görüş belirtmişlerdir. T15, konuyla ilgili olarak *“Türk Eğitim sistemindeki sorunlar sadece sınavlar ile sınırlı değil ancak söz konusu sınavların toplumun ciddi bir kesimini etkilemesi sebebiyle planlamasının çok daha düzgün yapılması şarttır. Uzun vadeli yapılacak bir planlama için akademisyenlerin, öğretmen ve öğrencilerin görüşlerine başvurarak ciddi revizyonların çözüm olabileceğine inanıyorum”* diyerek konuya geniş bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bakıoğlu ve Demiral (2013:30), yaptıkları araştırmalarında eğitimle ilgili planlama yapılırken uygulayıcıların görüşlerine başvurulması ve planlanan değişimler için uygun ortam hazırlanmadan uygulamaya geçilmemesi gerektiğini belirtmektedirler. T3 ise *“sadece eleştirip beklememeliyiz, yeni durumu anlayıp öğrencilere karlı hale getirmek öğretmenin işidir”* ifadesiyle yapılan değişime uyum sağlanması gerekliliğinin altını çizmiştir. Belirsizlik dönemlerinde çözüm odaklı davranmak, işleri yokuşa sürmeksizin en kısa yoldan çözüme ulaşma yollarını aramak olarak ifade edilmekte (Bakıoğlu & Demiral, 2013, s. 11) ve örgütlerde kaosun şiddetini azaltabilmektedir. T17, *“21. Yüzyıl becerilerini vermekten uzak endüstri devriminin bir ürünü durumundaki okula yönelik beklentilerin azalması ya da bunu destekleyen eğitim sistemine yönelik inancın azalması bizleri yeni arayışlara itmektedir. Bu sebeple üniversiteye yerleştirmede performansa dayalı ölçme sistemlerinin devreye sokulması gereklidir”* ifadesiyle Türk Eğitim sisteminde yönelik beklentilerini dile getirmiştir.

Sonuç

Yükseköğretim kurumlarına giriş sınav sistemindeki değişikliklerin kaos teorisi ve kelebek etkisi bağlamında irdelendiği bu çalışma, söz konusu değişimin öğretmenler, öğrenciler, kurumlar ve toplum üzerindeki etkilerini ortaya koymaya çalışmakta ve sosyal bilimlere farklı bir bakış açısıyla yaklaşmayı önermektedir.

Türkiye’de bir üst eğitim kurumuna geçiş amacıyla yapılan sınavların geneline yönelik öğretmen görüşlerine göre öğretmenlerin büyük çoğunluğu Türkiye’de sınav yapılmasının şart olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu sınavla geçişin olumsuz yönleri için ise plansızlık, düzensizlik ve değişimin sürekli olması, sınavların okul dersleri ile bağlantılı olmaması, bilimsel ölçme değerlendirme kriterlerinden uzak olması gösterilmiştir. Bu sonucun alanyazında karşılaşılan diğer araştırmalarla benzer bir sonuç olduğu görülmektedir. Örneğin Göktaş (2008) çalışmasında sürekli değişen sistemin ve sınavın öğrencilerin motivasyonlarını etkilediğini, performanslarını düşürdüğünü ve bu durumun hem bireye hem de topluma negatif yönde ekonomik etkisinden bahsedilmektedir. Nartgün (2008) ile Gölpek ve Uğurlugelen (2013) çalışmalarının sonuçlarında bir eleme yapılacaksa bunun yolunun sınav olduğunu vurgulamışlardır. Elde edilen bulgular ışığında Türkiye’nin sınavsız geçiş sürecine hazır olmadığı ve hâlihazırdaki sınav sistemlerini de düzgün yönetilemediği algısına ulaşılmıştır. Bir ülkenin geleceği, kalkınması ve refahı anlamına gelen öğrencilere yatırım yapmanın sınav değişiklikleri ile sağlanamadığı söylenebilir. Düzene yaşamın her döneminde insanın ihtiyacı olsa da sıklıkla bu düzenin bozulduğu aşikârdır. Kaos olarak tanımlanan düzensizlik olgusunu ileride yaşanacak yeni düzensizliklere önlem alabilmek için öğretici bir yaklaşımla algılamak bireysel, örgütsel ve toplumsal bazda kaosla yaşamayı ve belirsizliği yöneterek yeni çalkantılara hazır olmayı sağlayacağı ifade edilebilir. Eğitim sisteminde yaşanan kaotik durumların yankılarının ise çok geniş olduğu gerçeğinden yola çıkarak kaos yönetiminin eğitim için çok daha önemli bir konu olduğu söylenebilir.

Ortaöğretimden yükseköğretime geçiş sınav sisteminde yaşanan belirsizlik durumlarına yönelik öğretmen görüşleri incelendiğinde öğretmenlerin yaşadıkları belirsizlik durumunu sistem ve öğrenci açısından değerlendirdiği görülmektedir. Sistem açısından sınav şekillerinin ve kapsamının belirsizliği ve sınav takviminin değişkenliğine yönelik görüşler ön plana çıkmaktadır.

Öğrenci açısından ise gençlerin yaşadıkları karmaşa, tercih yapma sürecine yönelik belirsizlik ve zaman yönetimi sıkıntılarına yönelik görüşler dikkat çekmektedir. Elde edilen bulgular ışığında öğretmenlerin çoğunluğunun değişimden olumsuz olarak etkilendiği, özellikle de belirsizlik yaşadıkları ortaya çıkmaktadır. Örgütlerdeki rutin akışın bozulması için herhangi bir dengesizliğin yeterli olabileceği (Töremen, 2000, s. 205) görüşüne paralel olarak araştırmanın bulguları sistem değişikliğinin bir dengesizlik yarattığını göstermekte ve kaosu ilk aşaması olan belirsizlik olgusunun oluştuğunu belirtmektedir. Eğitim kurumları gibi kendi kendini örgütleyen yapılara yapılacak herhangi bir müdahale, sistemin işleyişini bozmaktadır (Saygan, 2014, s. 416). Örgütün devamlılığını sağlayabilme ve amaçlarına ulaşma başarısı böyle dengesiz süreçlerde sınınanmakta ve belirsizliğe tabi olan kişilerin başa çıkma stratejileri belirsizliği ve ondan beslenen kaosu avantaja çevirebilmektedir. Üniversite sınav sisteminde yapılan değişiklik de okullarda rutini bozarak karmaşanın başlangıcını oluşturduğu söylenebilir.

Değişim sürecinde öğretmenlerin bireysel olarak yaşadıkları belirsizliklere yönelik görüşler incelendiğinde öğretmenlerin hem psikolojik anlamda hem de eğitim faaliyetlerini uygulamada sorunlar yaşadıkları ve bu sorunların birbirlerini tetiklediklerine yönelik görüşler dikkat çekmiştir. Bu durum kaos teorisinin kelebek etkisi kavramına bir örnek olarak gösterilebilir. Eğer ki durumun çığ etkisiyle büyüyebileceği göz önünde bulundurulursa ilgili kişilerin daha kolay baş etme stratejileri geliştirebileceği söylenebilir.

Sınav sistemindeki değişikliğin öğrenciler üzerindeki etkilerine yönelik öğretmen görüşlerine göre bu değişikliğin öğrenci üzerinde yarattığı etkilerin öğretmenlere olan etki ile benzeştiği görülmektedir. Öğrenciler de öğretmenler gibi motivasyon kaybı, endişe ve amaçsızlık gibi psikolojik etkilere maruz kalmakta ve eğitim süreçlerinde ders çalışmayı bırakma, başarı düşüşü gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum, öğretmenlerin öğrenciye kriz ve kaos anlarında bir ayna olduğu şeklinde yorumlanabilir. Motivasyonu ve inancı düşen öğretmen bu durumu öğrenciye yansıtarak kaosu artırabileceği gibi planlayacağı doğru stratejiler ile kaosu olumsuz yönlerini en aza indirerek değişimin olumlu yönlerine de vurgu yapabilir. Bu bağlamda öğretmenlerin kaosu yönetmek konusunda büyük sorumlulukları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Doğru yönlendirme ve müdahalelerin karmaşık süreçleri düzene sokabilmek ya da düzensizlikteki düzeni meydana çıkarmak için son derece önemli olduğu söylenebilir.

Sınav sistemindeki değişikliğin öğrenciler, okullar ve toplumsal yapı üzerindeki etkilerine yönelik öğretmen görüşleri incelendiğinde her paydaş için karmaşanın ön görüldüğü, genel anlamda başarının düşeceği ancak bu krizi fırsata çevirenlerin başarıyı yakalayabileceğine yönelik fikirler dikkat çekmiştir. Örgütsel krizler ve çatışmaları değişimin önemli sebepleri arasında gösteren (Töremen, 2002:203) okullarda değişime direnme kaynaklarını güvensizlik, zahmet, kontrol kaybı korkusu, beklenmeyen tepkiler ve eksik bilgi gibi kaynaklara dayandırmaktadır. Bu araştırmanın konusu olan üniversite sınav sistemindeki değişim de benzer şekilde direnme sahne olmaktadır. Ancak kaos teorisi bağlamında bakıldığında değişim her ne kadar düzensiz veya rastgele görünse de o değişimi tetikleyen başlangıç süreçleri vardır. Bu düzensizlikte düzeni görebilmek muhakkak ki kaosu olumsuz etkilerini azaltacak kişinin, örgütün ya da toplumun beklenmedik olaylara hazır olmasına yardım edecektir. Öğrencilerin, öğretmenlerin ve okulların yaşadığı bu karmaşık süreçte panik havasını devam ettirmek fayda sağlamayacak aksine süreci uzatacaktır. Bu sebeple sınav sistemindeki değişimi kaos teorisi bağlamında görmek, analiz etmeye çalışmak uzun vadede kazanç sağlayacağı söylenebilir. Tüm bu sürecin sağlıklı atlatılabilmesi Tunçer'e (2013:378) göre değişime önceden hazırlanma ile mümkün olabilir. Bunun içinde bu değişimin uygulamasının bir sonraki eğitim-öğretim yılında yapılmasını gerekli kılar.

Sınav sistemindeki değişikliğin yarattığı belirsizliğe yönelik alınabilecek önlemlere dair öğretmen görüşleri incelendiğinde motive edici etkinliklerin, değişime uyum çalışmalarının öneme değinilmiş ve eğitim planlaması süreçlerinde uzun vadeli planlama yaklaşımının benimsenmesinin, ani değişikliklerden kaçınılmasının ve planlı, köklü değişimlerin gerekliliğinin altı çizilmiştir. Eğitim planlaması bir ulusun kalkınma sürecinde ihtiyaç duyduğu en önemli planlama işlerindedir. Planlama merkeziden başlayarak düzenli ve uzun vadeli olduğu zaman geleceği öngörmesi daha başarılı olacaktır. Bu bağlamda okullarda yürütülen planlı bir kriz yönetimi süreci yüksek düzeyde stres altında bulunan zamanlarda bile okulun işleyişinin tıkanmasını, kararsızlığı önemli derecede azaltır ve kontrol edilebilir dehşet verici olayların okul çapında kaosa yol açmasını önleyebilir (Aksoy & Aksoy, 2003, s. 45). Eğitim öğretimin belirli standartlar içerisinde devamının sağlanması okulun tüm paydaşlarının görevidir. Herhangi bir sebepten okulda kaosa sebep olan bir durumu sadece olumsuzlukları ile görmek kimseye yardımcı olmayacaktır. Bu araştırmaya konu olan sınav sistemlerindeki değişikliklerin yarattığı belirsizlik ve kaotik ortamlarda okul yöneticileri, öğretmenlerine büyük iş düşmektedir. Türk eğitim sisteminin son dönemlerde sıklıkla krizlerle karşı karşıya olduğunu düşünürsek krizlerden korunma, krizi en az zararlarla atlama ve krizleri avantaja çevirebilen kişilerin görev başında olması ve deneyimlerini bu çerçevede kullanmaları önem arz etmektedir (Asunakutlu, Safran, & Tosun, 2003, s. 160).

Tartışma

“Ya - ya da” döneminden “Ve” dönemine geçilmesiyle birlikte, başka bir ifadeyle gelişen teknolojiyle bütün bireyler, örgütler ve devletlerin birbirlerine bağlı ve birbirlerinden etkilenir duruma gelmesiyle birlikte, kaotik bir süreç başlamıştır (Özoran, 2017, s. 267). Temelleri 20. yüzyılda atılan kuantum fiziği ve kuantum dünya görüşü kaos ve metaforlar dünyasıdır. Böyle bir dünyada ayakta kalabilmek ve belirsizlikler üzerinde yol alabilmek ancak bireylerdeki en derin anlam ve manevi değerlerden beslenecek yaratıcı bir düşünce ve öğrenme sistemi ile mümkün olabilir (Değirmenci & Utku, 2011, s. 82). Bu öğrenme ve düşünme sistemini topluma kazandıracak örgütler eğitim kurumlarıdır. Düzensizliğin ve belirsizliğin ve geleceğe yönelik tutarlı öngörülerin giderek imkânsızlaştığı modern dünyanın karmaşası eğitim kurumlarını ve sistemlerini de doğrudan etkilemektedir. Eğitim ve kaos teorisine yönelik yapılan pek çok araştırma eğitimin doğrusal olmayan yapısını, başlangıç şartlarına hassas bağlılığı olduğunu, kelebek etkisini sıklıkla deneyimlediğini ortaya koymaktadır (Akmansoy, 2012; Bakioğlu & Demiral, 2013; Bilgin & Özncar, 2017; Kamacı, 2010; Töremen, 2000; Altun, 2001; Bülbül, 2007).

Türk eğitim sisteminde sık sık değişiklik yapmak yeni bir durum değildir. Geçmişte yapılan araştırmalara bakıldığında eğitim mevzuatının çok sık değişmesi ve değişimlerin zamanında okullara duyurulmaması (Kepenekçi, 2004, s. 161), bakanlık düzeyinde değişen politikalar ve temel eğitim sisteminin her bakana göre yeniden kurgulanmaya kalkışılması (Akçadağ, 2013, s. 381; Bakioğlu & Demiral, 2013, s. 12) gibi durumların geçmişte de yaşandığı söylenebilir. Karaca (2013, s. 35), Türkiye’de eğitim sisteminde yapılan değişikliklerin çocuklarda gelecek kaygısına neden olduğunu ayrıca Türkiye’de yaklaşık 150 yıldır eğitim sisteminin oturtulmadığını, bunun arada kaybolan nesilleri meydana getirdiğini belirtmektedir. Koçer’in (1999) ifadesiyle eğitimin sağlam bir devlet politikası haline getirilmesi ve eğitim politikalarında süreklilik ilkesinin hayata geçirilmesi, eğitimin kişiler üstü bir yapıya kavuşturulması gerekliliği her zaman önemini ve ciddiyetini koruyacaktır (akt. Bakioğlu & Demiral, 2013, s. 12). Türk eğitim sisteminin uzun yıllardır belirsizlikler ve değişim silsilesi ile varlığını sürdürmesi olan kaotik yönetim anlayışını benimsemesinin gerekliliğine ispat olarak düşünülebilir. Zira belirsizlikle bu kadar fazla süredir baş eden eğitim çalışanlarının ve toplumun aslında kaosu yönetebilmekte olduğu söylenebilir.

Eğitim ortamında kaosu yarattığı düzensizlik yeni bir düzen kurmak ve bu yeni duruma adapte olmak üzere yeniden örgütlenmek anlamına gelmektedir. Kaos, eğitim örgütlerinde düzensizlikten düzene geçişin en doğal şeklidir. Diğer bir deyişle, eğitimcilerin kaosu bir fırsata dönüştürmesi mümkündür (Akmansoy, 2012, s. 26). Buradan yola çıkarak sınav sisteminde yapılan değişikliğin oluşturduğu düzensizliği fırsata dönüştürmek mümkündür denilebilir. “Yeni normallik” olarak tanımlanan kaos ve devamlı kriz durumu, örgütler için bir yandan “tehdit” ve “risk” oluştururken, diğer yandan da “fırsatlar öbeği” sunmaktadır. Ancak örgütlerin varlıklarını sürdürmek ve sisteme uyum sağlamak için gerçekleştirdikleri bu değişimlerin, toplumsal hayata etkilerinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Örgütler için fırsata dönüştürülebilecek olan bu durumun, bireylerin hayatında yıkıcı sonuçlara neden olabileceği unutulmamalıdır (Özoran, 2017, s. 268).

Üniversite sınavı on binlerce gencin yaşamını derinden etkileyen bir süreçtir. Böylesi önemli bir sınavın doğası gereği zaten süreçte çokça kaotik süreç barınmaktadır ki yeni değişim ve belirsizlik durumlarının da kaosu ve karmaşayı artıracak açıktır. Tüm öğrenci, öğretmen, okul ve nihayetinde toplumu etkileyecek bu değişim sürecini düzgün bir şekilde yönetebilmek kaosu temelinde olan kelebek etkisi kavramına ciddi bir örnek teşkil edecektir. Başka bir deyişle üst mercilerde yapılacak küçük bir sistem değişikliğinin bile etkileri öngörülemez ölçüde geniş bir yelpazeye dağılabilmektedir. Bu bağlamda üniversite sınav sisteminde yapılan değişikliklerin kaos ve karmaşa oluşturacağı ve etkilerinin kısa sürede kolaylıkla görülemeyeceğini söylemek mümkündür. Etkileyeceği birey sayısının fazlalığı göz önünde bulundurulduğunda oluşan kaosu doğru şekilde yönetebilmenin önemi yadsınmaz bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Değişimin odak noktası olduğu yeni çağ sadece değişimin fazlalığını değil aynı zamanda değişimin çok yönlülüğünü de ön plana çıkardığından yönetim olgusunun bu doğrultuda vizyon geliştirmesinin doğru olacağını söylemek mümkündür. Bu vizyonun geliştirilmesi ve uygulamaya konulabilmesi için yöneticilerin ve değişim önderlerinin farkındalıklarının artırılması önemli görülmektedir. Günümüz yaşantısı artan teknolojik faydalarla birlikte daha da karmaşıklaşmaktadır ve bu durum da yönetim literatürünün gözden geçirilmesi için sebep olarak düşünülebilir. Geleceğimizin teminatı gençlerin hayatlarında olumlu izler bırakmayı amaç edinen eğitim olgusu içindeki kaotik süreçlerin doğru şekilde yönetimi muhakkak ki çok da uzak olmayan bir gelecekte ulusal boyutta olumlu faydalar olarak geri dönecektir. Bu bağlamda eğitim örgütlerinde uygulanan değişim süreçlerinin doğru yönetimi ve yöneticilerin ve öğretmenlerin bu doğrultuda yetiştirilmesi oldukça önemli bir konudur.

Öneriler

- Eğitim örgütlerinde kaosu derinlemesine incelemek için nitel ve karma yöntemle araştırmalar yapılabilir.
- Kaotik yönetim anlayışına ve sınav sistemlerinde oluşan belirsizliğe yönelik öğretmen ve öğrenci görüşleri incelenebilir.
- Eğitim örgütlerinde yaşanan diğer belirsizlik durumları kaos teorisi bağlamında incelenebilir.
- Eğitim planlaması ve politika geliştirme süreçleri kaos yönetimi ve kelebek etkisi yaklaşımı açısından değerlendirilebilir.
- Eğitim politikacıları eğitim süreçlerinde kaos teorisini göz önünde bulundurarak değişim hareketlerini başlatabilirler.

Kaynaklar

- Açıkalin, A. (1998). Kaosu yönetmek. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 4 (14), ss. 1-2.
- Akçadağ, T. (2013). Okul yöneticilerinin bakış açılarıyla üst yönetimler: Sorunlar, beklentiler,. *International Journal of Human Sciences*, 10 (2), ss. 379-399.
- Akmansoy, V. (2012). *Kaos teorisi ve eğitime yansımaları (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Aksoy, H. H. ve Aksoy, N. (2003). Okullarda krize müdahale planlaması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36 (1-2), ss. 37-49.
- Aksu, A. (2009). Kriz yönetimi ve vizyoner liderlik. *Journal of Yasar University*, 4 (15), ss. 2435-2450.
- Altun, S. A. (2001). Kaos ve yönetim. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* (28), ss. 451-469.
- Asunakutlu, T., Safran, B. ve Tosun, E. (2003). Kriz yönetimi üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (1), ss. 141-163.
- Atav, E., Yılmaz, A., Yaman, M. ve Soran, H. (2000). Öğrencilerin 1996-1997 ÖSS ve ÖYS biyoloji sorularındaki başarılarının karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (18), ss. 35-41.
- Baker, S. B. (1995). Chaos theory in educational systems: principals' perceptions of sensitive dependence on initial conditions. (Unpublished Doctoral Thesis. *Electronic Theses and Dissertations*. <http://dc.etsu.edu/etd/2633> adresinden alındı
- Bakioğlu, A. ve Demiral, S. (2013). Okul yöneticilerinin belirsizlik durumlarını algılama ve karar verme tarzları. *Eğitim Bilimleri Dergisi / Journal of Educational Sciences* (38), ss. 9-35. doi:10.15285/EBD.2013385564
- Bıçıcı, F. (2016). Kaos teorisi, determinizm ve yeni bilim paradigması sürecinde sosyal bilimler ve turizm araştırmaları açısından önemi. *Turizm Akademik Dergisi*, 3 (1), ss. 29-38.
- Bilgin, H. ve Öznacar, B. (2017). Development of the attitude scale towards crisis and chaos management in education. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 13 (11), ss. 7381-7389. doi:10.12973/ejmste/79790
- Bülbül, M. Ş. (2007). *Kaos ve eğitim*. Ankara: Beyazkalem Yayıncılık.
- Can, H. (1999). *Organizasyon ve yönetim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. (2016). *Araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (M. Bursal, Çev.) Ankara: Eğiten Kitap.
- Davis, E., Smith, T., & Leflore, D. (2008). *Chaos in the classroom: a new theory of teaching and learning*. America.: Carolina Academic Press.
- Değirmenci, M. ve Utku, Ş. (2011). Yönetim ve örgüt yapısına kuantum mekaniği açısından bir bakış. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 1 (2), ss. 76-83.
- Demirtaş, H. (2000). Kriz yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* (23), ss. 353-373.
- Dereli, T., Durmuşoğlu, A. ve Kanat, Ş. (2006). İşletmelerde kaos yönetimi. *Journal of Istanbul Kültür University* (3), ss. 23-29.
- Dinç, E., Dere, İ. ve Koluman, S. (2014). Kademeler arası geçiş uygulamalarına yönelik görüşler ve deneyimler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (17), ss. 397-423.
- Dökmen, Ü. (1992). *TC Yükseköğretim kurulu öğrenci seçme ve yerleştirme merkezi: kuruluşu, gelişmesi, çalışmalarını*. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Ekici, G. (2005). Lise öğrencilerinin öğrenci seçme sınavına (ÖSS) yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (28), ss. 82-90.
- Ekiz, D. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Farazmand, A. (2003). Chaos and transformation theories:a theoretical analysis with implications for organization theory and public management. *Public Organization Review: A Global Journal* (3), pp. 339–372.

Garmston, R., & Wellman, B. (1995). Adaptive schools in a quantum universe. *Educational Leadership*, 52 (7), pp. 6-12.

Gleick, J. (1995). *Kaos yeni bir bilim teorisi*. (F. Üçcan, Çev.) Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitaplığı.

Goldoff, A. C. (2007). Decision-making in organizations: the new paradigm. *International Journal of Public Administration*, 23 (11), pp. 2017-2044.

Gündoğdu, K., Kızıldaş, E. ve Çimen, N. (2010). Seviye belirleme sınavına (sbs) ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşleri (Erzurum il örneği). *İlköğretim Online*, 9 (1), ss. 316-330. <http://ilkogretim-online.org.tr> adresinden alındı

Kamacı, M. C. (2010). *Liderlik eğitim programının eğitim yöneticilerinin kaosu yönetmede sergiledikleri davranışlarına etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karaçay, T. (2004). Determinizm ve kaos. *Mantık, Matematik ve Felsefe II. Ulusal Sempozyumu 21-24 Eylül 2004*.

Kelecioğlu, H. (2002). Ortaöğretim öğrencilerinin üniversiteye giriş sınavları ve sınavın öğrenimlerine etkisi hakkındaki görüşleri. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi* (23), ss. 135-144.

Kepenekçi, Y. K. (2004). İlköğretim okulu yöneticilerinin eğitim mevzuatına ilişkin görüşleri. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 3 (6), ss. 159-174.

Kılcı, E. (2003). Üniversiteye giriş sınav sistemi ve etkileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 33 (33), ss. 108-131.

Koçak, K. (2000). Kaos ve atmosfer. *Tübitak Bilim ve Teknik* (391), ss. 94-97.

Köse, M. R. (1999). Üniversiyeye giriş ve liselerimiz. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (15), ss. 51-60.

Külahoğlu, Ş. (2014). Fransa, Kanada, İsviçre ve Türkiye’de lise düzeyinden yükseköğretime geçiş yapılarının karşılaştırmalı incelemesi. *Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Eğitimde Kademeler Arası Geçiş Ve Yeni Modeller Uluslararası Kongresi* (s. 689-705). ANTALYA: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Loree, T., & Stupka, E. (1993). Teaching and learning in a student success course: a discussion concerning the development of the internal locus of control using fuzzy logic, TQM, and the chaos theory of education. *The National Conference On Teaching And Learning*. Virginia: ERIC Educational Resources Information.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. . California: Sage.

Mutlu, A. (2006). Ekolojik düşüncede kaotik eğilimler. *İKÜ Güncesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 4 (2), ss. 1-16. <http://hdl.handle.net/11413/369> adresinden alındı

Mutlu, A. ve Sakıncı, İ. (2006). Yönetimde kaos. *Journal of Istanbul Kültür University* (3), ss. 1-12.

NTV. (2018, Mart 25). ntv.com.tr: https://www.ntv.com.tr/galeri/egitim/universiteye-giriste-yeni-sinav-sistemi-yuksekogretim-kurumlari-sinavi-yks-hakk,U53FdosHroSErdvcTvvvt_w/_dzhjoKPaUKMF45uofnS_g adresinden alındı

Öge, S. (2005). Düzen mi düzensizlik (kaos) mi? Örgütsel varlığın sürdürülebilirliği açısından bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (13), ss. 285-303.

ÖSYM. (2018, Ocak 1). Ösym - Ölçme, Seçme Ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı: <http://www.osym.gov.tr/TR,8530/tarihsel-gelisme.html> adresinden alındı

ÖSYM. (2018, Nisan 12). *Yükseköğretim Kurumları Sınavı (Yks) 2018 Kılavuzu*. https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/YKS/KILAVUZ_28022018.pdf adresinden alındı

Özdem, G. (2013). Kriz yönetimi. H. B. Memduhoğlu, & K. Yılmaz (Dü) içinde, *Yönetimde Yeni Yaklaşımlar* (s. 365-381). Ankara: Pegem Akademi.

Özoran, B. A. (2017). Kaos: Örgütler için bir risk mi yoksa bir fırsat mı. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6 (4), ss. 253-269.

Ruelle, D. (1994). *Rastlantı ve kaos*. (D. Yurtören, Çev.) Ankara: TÜBİTAK POPÜLER BİLİM KİTAPLARI.

Saygan, S. (2014). Örgüt biliminde karmaşıklık teorisi. *Ege Akademik Bakış*, 14 (3), ss. 413-423.

Soydaş, A. U. (2012). Halkla ilişkiler uygulamaları ve yönetim kavramına farklı bir yaklaşım: kuantum ve kaos teorisi. Retrieved f. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 2 (12), ss. 657-672. <http://dergipark.gov.tr/iuifd/issue/22877/244529> adresinden alındı

Tetenbaum, T. J. (1998). Shifting paradigms: From Newton to Chaos. *Organizational Dynamics*, 26 (4), pp. 21-32.

Thietart, R., & Forgues, B. (1995). Chaos theory and organization. *Organization Science*, 6 (1), pp. 19-31.

Töremen, F. (2000). Kaos teorisi ve eğitim yöneticisinin rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 6 (22), ss. 203-219.

Töremen, F. (2002). Eğitim örgütlerinde değişimin engel ve nedenleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), ss. 185-202.

Turan, M. (2008). Kaos teorisi: Bauman ve Bakhtin. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi* (19), ss. 45-66.

Turunç, Ö. (2008). Uluslararası güvenlik düzlemine yönetim bilimi penceresinden farklı bir bakış: stratejik kaos yönetimi yaklaşımı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi* (8), ss. 45-72.

Tutar, H. (2000). *Kriz ve stres ortamında yönetim*. İstanbul: Hayat Yayınları.

Ufuktepe, Ü. (2006). Kaos ve sosyal yaşam. *Bilim ve Ütopya Dergisi* (19), ss. 45-66.

Weichhart, G. (2013). The learning environment as a chaotic and complex adaptive system. *systems. connecting matter, life, culture and technology*, 1 (1), pp. 36-53. <http://www.systems-journal.eu/> adresinden alındı

Yaşar, O. ve Özdemir, A. (2016). Yeni bilimin metaforlarıyla yönetim: kuantum, kaos ve karmaşıklık perspektifinden bir değerlendirme. *International Management Research Congress*, (s. 182-183). Ankara.

Yeşilorman, M. (2006). Kelebek kanadını kimden yana çırpıyor? Birleştirilmiş bilimin kıyısında kaos ve sosyal bilimler. *Journal of Istanbul Kültür University* (3), ss. 77-86.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

